

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2012 metai
2

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIĖDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Katarzyna Błachowska. **Wiele historii jednego państwa: obraz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 roku w ujęciu historyków polskich, rosyjskich, ukraińskich, litewskich i białoruskich w XIX wieku.** Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2009, 410 s. ISBN 978-83-7543-076-9.

XIX a. pagrįstai vadinamas istorizmo arba tiesiog istorijos amžiumi. Istorija rašyta ir anksčiau, tačiau tik šio amžiaus pradžioje Europos kultūroje atsiranda istorijos mokslas šiandienine prasme. Tai lėmė bendras susidomėjimas seniausios savo krašto ir savo tautos praeities, savo etnos kilmės tyrimais, apskritai nacionalinėmis kultūromis, lyginamosios kalbotyros kaip mokslo atsiradimas, pagaliau nacionalinių kalbų sugrįžimas į universitetų auditorijas. Labai svarbūs tampa ir „istorijos rašytojai“ – istorikai, kuriems visuomenė kelia didelius uždavinius – apmąstyti praeitį, sudėti pagrindinius tautos raidos akcentus, nurodyti tautos ir jos sukurtos valstybės (jeigu ji buvo sukurta) savitumus, išanalizuoti padarytas klaidas ir, žinoma, apibrėžti tautos vietą pasaulio istorijoje. Kitaip tariant, tautoms konstruojant savą tapatybę, ieškant tautą vienijančio bendrumo jausmo, istorikai tampa kolektyvinės atminties formuotojais. Katarzynos Błachowskos monografija – apie tokius XIX a. istorikus ir jų veikaluose išgrynintą kultūrinę atmintį apie vienos valstybės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) – istoriją. LDK – ypatingas daugiatautis valstybinis darinys, su kurio praeitimi savo atmintį sieja lietuviai, baltarusiai, ukrainiečiai, lenkai ir rusai. Šios penkios XIX a. istoriografijos, penkios kultūrinės atmintys apie jau *neegzistuojančią* valstybę, – tai rodo ir monografijos pavadinimas – ir tapo K. Błachowskos tyrimo objektu.

Monografiją sudaro dvi dalys. Pirmojoje, kurią sudaro penki skyriai, apžvelgiamos lenkų, rusų (oficialioji) ir lietuvių istoriografijos pirmoje XIX a. pusėje. Antrojoje, sudarytoje iš keturių skyrių, pristatomos oficialioji ir neoficialioji rusų, taip pat lenkų, baltarusių ir ukrainiečių istoriografijos. Jau išoriniai knygos duomenys rodo, kad daugiausia dėmesio autorė skiria ne tik „labiausiai išsivysčiusiems“, bet ir „labai kraštutinius požiūrius reprezentuojančioms“ (p. 10) lenkų ir rusų istoriografijoms. Žinoma, tekstai, kuriuose

analizuojamos minėtų tautų istorikų mintys, patys išsamiausi. Ypač tie, kuriuose K. Błachowska aptaria svarbiausią – ne tik dėl savo intelektualinio potencialo, bet ir dėl politinio svorio minėtame regione – rusiškąją istoriografiją. Toks ir autorės sumanymas – „niekada nepamiršti“ šio svarbaus veiksnio, nes tik jo fone iki galo atsiskleidžia kitos nacionalinės istoriografijos.

Nors knygą K. Błachowska, kaip ir visi rašantys apie šių kraštų XIX amžių, pradeda kiek iš tolo, t. y. nuo XVIII amžiaus, konkrečiai – nuo garsiojo Nemenčinės klebono Adomo Naruševičiaus veikalų „Historia narodu polskiego“ (t. 1, Warszawa, 1824, t. 2–7, ten pat, 1780–1786), nors jame mato išeities poziciją vėlesnių istorikų svarstymams apie Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos santykius, tikroju mokslinės istoriografijos apie Lietuvą ir LDK pamatu vadina Imperatoriškąjį Vilniaus universitetą. Kaip tik vadinamojoje Vilniaus istorijos mokykloje (šios lietuvių istoriografijoje įprastos apibrėžties¹ autorė nevartoja) mato ir šiandieninės lenkų bei lietuvių istoriografijos užuomazgas: „Taigi nors mokslinio Vilniaus universiteto klestėjimo laikotarpis truko tik dvidešimt metų, tai buvo laikas, kai susiformavo modernios lenkų istoriografijos pagrindai, kai užgimė istoriografija apie Lietuvą bei lietuvių istoriografija“ (p. 35). Šią K. Błachowskos poziciją iškalbingai rodo ir vienas iš knygos poskyrių pavadinimų „Uniwersytet Wileński – tam gdzie zaczęła się historiografia Litwy“ (p. 26–35). Nors idėjine prasme ši dalis nepriekaištinga, savo turiniu – viena prasčiausių visoje knygoje. Autorė pristato universitete užgimusį lituanistinį sąjūdį (p. 33–34), tradiciškai atiduoda duoklę filomatų ir filaretų procesui (p. 31–32), bet sunku būtų rasti kokią naują kituose darbuose neišrutuliotą mintį. Tradiciškai, t. y. labai vienpusiškai, vertinama ir Pavelo Kukulniko, Vaclovo Pelikano ir Nikolajaus Novosilcevo elgsena (p. 32–33). Šioje dalyje rasime ir vieną grubią dalykinę klaidą – kitaip, nei rašo knygos autorė, Eustachijus Tiškevičius Vilniaus universitete nei mokėsi, nei profesoriavo (p. 35).

Šiaip ar taip, pagirtinas K. Błachowskos noras pristatyti to meto Lietuvos istorijos šaltinių leidybą – pasak autorės, „mokslinį pamatą“, ant kurio buvo statomos visos penkios knygoje aptariamoms istoriografijoms apie LDK. Autorė dėmesį kreipia ir į oficialiąją šaltinių leidybą, ir į privačių asmenų iniciatyvas – tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų. Oficialioji šaltinių leidyba aptarta gana išsamiai, gal tik pasigesta kad ir minimalios 1842 m. prie Vilniaus gubernijos statistikos komiteto įkurtos vadinamosios pirmosios Vilniaus archeografijos komisijos ir 1845 m. įsteigtos analogiškos komisijos Minske išleistų dokumentų rinkinių aptarties. Labiau buvo galima akcentuoti ir Vilniaus komisijos seniesiems aktams tirti ir skelbti (kitai – Vilniaus archeografijos komisijos) nuveiktus darbus. Nors šiai institucijai galima priekaištauti dėl tendencingos šaltinių atrankos, tai buvo viena iš keturių tuo metu Rusijos imperijoje veikusių archeografijos komisijų, taigi vienas stam-

¹ Žr. A. Šidlauskas, *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 1986.

biausių šalies istorijos šaltinių publikavimo centrų. Maža to, Vilniaus archeografijos komisija – daugiausia Lietuvos istorijos šaltinių paskelbusi institucija. Tačiau individualių istorikų parengti LDK dokumentų rinkiniai K. Błachowskos monografijoje pristatomi gana plačiai. Ypač daug rašoma apie leidybinius Ignacijaus Danilavičiaus sumanymus. Neaplenkiami ir kiti to meto Lietuvos istorijos šaltinių leidėjai – Teodoras Narbutas ir Mikalojus Malinovskis (sic! p. 42 klaidingai nurodomas šio istoriko vardas: turėtų būti „Mikołaj“, o ne „Michał“). Reikšmingiausiu M. Malinovskio darbu autorė pagrįstai vadiną 1847–1848 m. Vilniuje, Teofilio Glüksbergo spaustuvėje išleistą Bernardo Vapovskio kroniką, todėl šio šaltinio aprašymas itin išsamus ir kiek neproporcingas, lyginant su kitais reikšmingais to meto leidybiniais projektais, pavyzdžiui, 1846 m. T. Narbuto pastangomis Vilniuje, Maušos Zimelovičiaus (kitaip – Maušos Tipografo) spaustuvėje, išleista vadinamąja Bychoveco kronika (p. 42–43). Maža to, K. Błachowskai nežinomas arba neįšplėtotas faktas, kad šios kronikos paskelbimas buvo tik pirmoji (sic!) T. Narbuto kartu su Simonu Daukantu projektuoto leidybinio sumanymo „Pomniki do dziejów litewskich“ dalis. T. Narbuto ir S. Daukanto leidybinė Lietuvos istorijos šaltinių programa buvo plati ir sąmoningai rengta kaip atsvara Mykolo Grabovskio ir Aleksandro Pšezdzeckio sumanytam projektui „Źródła do dziejów polskich“, kitaip tariant, rodė principinį apsisprendimą Lietuvos istorijos šaltinius skelbti skyrium nuo Lenkijos istorijos medžiagos. Taigi XIX a. penktojo dešimtmečio pradžioje prasidėjęs šaltinių publikavimo sąjūdis išryškino Lietuvos intelektualinio elito (prie Lietuvos istorijos dirbančių istorikų) susiskaidymą, kuris įgavo net tam tikrą ideologinę išraišką². Ši detalė – turint omenyje knygos autorės tikslą pristatyti *įvairių tautų* istoriografijų ištakas ir raidą – būtų buvusi itin svarbi. Šiaip ar taip, apibendrinančiai šio knygos poskyrio išvadai, kad XIX a. buvo paskelbti *visi svarbiausi* LDK istorijos tyrimams būtini šaltiniai, galima pritarti. Kaip ir tezei, kad šie šaltiniai pagal išgales buvo leidžiami pagal anuometinio mokslo standartus, t. y. kritiškai (p. 50–51). Puiki ir tik iš pirmo žvilgsnio elementari ir K. Błachowskos įžvalga apie tai, kad nors visi tuo metu rašę *įvairių tautų* istorikai rėmėsi *tais pačiais* šaltiniais, jų pateikta LDK interpretacija akivaizdžiai *skyrėsi* (p. 51).

Šiuos nesutapimus, taip pat skirtingas *įvairių kraštų* istorikų metodologines prieigas autorė ir pateikia kituose knygos skyriuose. Kaip ir buvo deklaruota preambulėje, K. Błachowskos monografijoje akivaizdžiai dominuoja dviejų brandžių XIX a. istoriografijų – lenkiškosios ir rusiškosios – aptartis. Ypač pastarosios, nes ji gausi ne tik pati savaime, bet ir ją analizuojančia šiuolaikine istoriografija. Kitaip tariant, autorei buvo kuo remtis. K. Błachowska ne tik įsigilino į šiuos skirtingas epochas ženklinančius tekstus, bet ir sudėjo kai kuriuos svarbius akcentus, kurie matomi tik žvelgiant iš šalies ir tik iš laiko

²Plačiau apie tai žr. R. Griškaitė, Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas, *Simono Daukanto raštai: Laiškai Teodorui Narbutui: epistolinis dialogas*, Vilnius, 1996, p. 25–102 ir kt.

perspektyvos. Todėl labai įdomūs knygos autorės samprotavimai tiek apie nepelnytai užmirštą 1770–1791 m. Sankt Peterburge išspausdintą septyniatomį kunigaikščio Michailo Ščerbatovo veikalą „История российская от древнейших времен“, tiek apie šio veikalo „poveikį“ 1816–1829 m. ten pat išspausdintam dvylikatomiiui Nikolajaus Karamzino veikalui „История государства Российского“ – turiu omenyje dar Sergejaus Solovjovo pateiktus, o vėliau Pavelo Miliukovo išplėtotus įrodymus, kad N. Karamzinas tiesiog plagijavo savo kolegos veikalą, jį „suliteratūrindamas“ (p. 58–63). Apskritai pagirtinas K. Błachowskos mėginimas rusų istorikų darbus vertinti besiformuojančios tuometišios Rusijos elito nacionalinės ir valstybinės savimonės, saviidentifikacijos kontekste. Kaip ir svarstymai apie rusų istoriografijos kaitą – nuo tada, kai imperatorė Kotryna II tik bandė įteigti, kad ir Rusija turi savo istoriją, iki tų laikų, kai Rusijos elitas panorą ją pažinti (p. 62).

Džiugu, kad autorė nepaskęsta informacijos jūroje (bene geriausia šios informacinės gausos iliustracija – akivaizdžiai dėl vietos knygoje su pagrindiniu tekstu „konkuruojančios“ išnašos) ir geba nuolat grįžti prie knygos ašies – LDK istorijos interpretacijos. Šiaip ar taip, šios, pagrindinės, problemos gvildenimas neįmanomas be konteksto ir visuminės XIX a. rusų istoriografijos ir ypač jos santykių su valdžia aptarties. Todėl pasirinkusi platų kontekstinį kelią autorė *pirmą kartą* pateikia tokią išsamią požiūrio į LDK istoriją kaitą – nuo M. Ščerbatovo ir N. Karamzino suformuoto „lenkiško“ požiūrio į LDK „kaip į kaimyną, kuris užgrobė dalį Rusios žemių“ (p. 71), iki Nikolajaus Ustrialovo ir Michailo Pogodinio sukurtos Rusios išskirtinumo ir „dviejų dalių rusų pasaulio“ teorijos, bylojančios rusišką LDK prigimtį (p. 84). Kitaip tariant, kaip iš kaimyno LDK virsta viena lygiaverčių „rusų pasaulio“ dalių (greta Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės), siekiančių suvienyti tą pasaulį, ir kaip tą lyderystę praranda dėl netikėtai užgriuvusios „katastrofos“ – Jogailos „išdavystės“, t. y. Krėvos unijos, ir dar didesnės „katastrofos“ – Liublino unijos (p. 82). Pasak K. Błachowskos, šios pamatinės M. Pogodino, o ypač N. Ustrialovo, tezės tapo „rusų istoriografijos kanonu ir jas perėmė visi Rusijos tyrėjai“ (p. 84). Sąžininga ir K. Błachowskos išvada apie N. Ustrialovo tezių, kad ir kaip jas vertintų mokslas, įtaką rusų istoriografinei minčiai ir jų pačių praeities vaizdiniais (p. 85). Kitaip tariant, visa kita šios autorės knygoje pateikta rusų istoriografijos aptartis – su nedidelėmis išimtimis tik šių, XIX a. ketvirtajame–penktajame dešimtmetyje suformuluotų oficialių rusų istorikų tezių (autorė mėgsta vartoti žodį „hipotezės“) papildymas ar interpretacijos.

Ir šiuos naujus priedus, aiškinimus bei nukrypimus nuo bendros taisyklės K. Błachowska pateikia su šiais tyrėjais būdingu užmoju. Tai pasakytina apie visus keturis šių problemų analizei skirtus knygos poskyrius: „Czy Litwa to Ruś? – model Ustriałowa w opracowaniach monograficznych za panowania Mikołaja I“ (p. 85–89), „‘Zwichnięta’ Ruś – historyczny rozwój tzw. Rusi Zachodniej w interpretacji szkoły państwowej: Sergiusz Sołowjow“ (p. 189–210), „Fatalne skutki alienacji – ujęcie oficjalne według

Ustriałowa: Michał Smirnow“ (p. 210–219) ir „Fatalne skutki związków z Polską – losy tzw. Rusi Zachodniej w ujęciu oficjalnym. Fuzja modeli Ustriałowa i Sołowjowa: Michał Kojalowicz“ (p. 219–223). K. Błachowska, analizuodama anoniminio autoriaus ir dargi nedatuotą brošiūrą „Литва в отношении к России и Польше“ (istorikė spėja, kad knygelė parašyta XIX a. penktajame dešimtmetyje) parodo, kaip N. Ustrialovo modelis koreguotas Vilniuje pasirodžius Teodoro Narbuto veikalui „Dzieje narodu litewskiego“³. Kad lietuviai, kurių vaidmenį LDK kūrimė N. Ustrialovas buvo linkęs sumenkinti, priešingai, nei variagai Rusios istorijoje, davę vardą dinastijai, niekur neišnyko. Dar daugiau – ėmė patys apmąstyti savo praeitį. Kitaip tariant, kaip pildant ir interpretuojant N. Ustrialovą, buvo išgryninta pamatinė, į vieną sakinį sutelpanti oficialioji LDK istorijos teorija: „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė buvo vakarų rusų valstybė, suformuota lietuvių dinastijos, kurios pirmtakai ir protoplastai kartu su savo lietuvių liaudimi labai anksti pradėjo asimiliuoti rusų religiją ir kultūrą, taip natūraliu būdu ir tvirtai tapdami lygiateisiais rusų pasaulio nariais“ (p. 89).

Ši modelį visiškai perėmė ir N. Ustrialovo mokinys Michailas Smirnovas, kurio darbai, pasak K. Błachowskos, „konceptine prasme yra tik Ustrialovo tezių plėtotė“ (p. 218). Tai pasakytina tiek apie 1860 m. Sankt Peterburge išspausdintą studiją „Судьбы Червонной или Галицкой Руси до соединения ее с Польшей“, tiek apie 1868 m. Odesoje išleistą monografiją „Ягелло-Яков-Владислав и первое соединение Литвы с Польшей“. Haličo Kunigaikštystės ir LDK nuosmukio priežastį šis istorikas matė tik susilpnėjusiuose šių šalių santykiuose su Rusios pasauliu. Ypač nepalankiai M. Smirnovas piešė Jogailos portretą, jo asmenyje išvelgdamas ne tik savanaudiškus interesus, bet ir schizmą. Istoriko teigimu, stačiatikis Jogaila, priimdamas katalikybę ir sudarydamas Krėvos uniją, vadovavosi tik asmeniniais interesais, valdžios troškimu, visai negalvodamas apie tautą (p. 216–217). K. Błachowska profesionaliai išryškina šias svarbiausias M. Smirnovos mintis, reziumuodama, kad šio istoriko darbai tapo XIX a. antros pusės Rusijos istoriografijos „kanonu“, o jo sukurtas Jogailos portretas „visam laikui įsitvirtino rusiškojoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės historiografijoje“ (p. 219).

Kiek sudėtingesnė buvo šios tyrėjos prieiga prie „antrojo Rusijos Karamzino“ – Sergejaus Solovjovo – tyrimų. Šį vieną originaliausių Rusijos istorikų ir istoriosofų, net dvidešimt devynerių tomų sintezės „История России с древнейших времен“ (Москва, 1851–1871) autorių būtų sunku įsprausti į vienos istoriografinės krypties rėmus – ir lenkų

³ Dėl šios knygelės datavimo dar reikėtų gerokai pasvarstyti. Iš autorės pateiktų citatų peršasi vienareikšmiška išvada, kad tai gerokai vėliau, nes 1864 m. (sic!), Kijeve, o vėliau Vilniuje leistame žurnale „Вестник Юго-Западной и Западной России“ išspausdintas anoniminio autoriaus rašinys, kuris galėjo būti išleistas ir atskiru atspaudu. Žr. Литва в отношении к России и Польше, *Вестник Юго-Западной и Западной России*, 1862, т. 1, отд. 2, кн. 1–3, с. 1–16, 17–32, 114–135; т. 2, отд. 2, кн. 4–6, с. 177–189, 203–219, 241–260. Žinoma, tokiu atveju turėtų *kardinaliai* keistis ir dėstymo chronologija, ir kai kurios tyrėjos išvados.

istorikė ši niuansą savo knygoje apčiuopia. S. Solovjovas pats kūrė savarankiško – tiek mintine, tiek politine prasme – istoriko įvaizdį, save aiškiai atribodamas tiek nuo „plagiatoriaus“ N. Karamzino, tiek nuo „oficiozo“ N. Ustrialovo. Kita vertus – ir tai vienas įdomiausių recenzuojamos monografijos momentų – K. Błachowska įrodo, kad būta ne visai taip. Kad ir kaip S. Solovjovas būtų kritikavęs N. Karamziną, šie istorikai daug kuo buvo panašūs. Pirmiausia požiūriu į LDK istoriją. S. Solovjovas, kuris kategoriškai atmetė N. Ustrialovo hipotezę apie dviejų Rusių – Rytų Rusios ir Lietuvos Rusios – egzistavimą ir kuriam Rusia buvo viena nedaloma valstybė, kaip ir N. Karamzinas LDK laikė savarankiška, nors civilizacine prasme ir silpnesne už Rusią, bet pačių lietuvių dėl išorinės invazijos sukurta valstybė. „Solovjovo pateiktas požiūris į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės genezę ir pobūdį, – rašo K. Błachowska, – buvo artimesnis lenkiškai istoriografijos pozicijai negu oficialiai rusų istoriografijai, kuri Lietuvą laikė rusiška (vakarų) valstybe“ (p. 202). Kita vertus, knygos autorė randa S. Solovjovo ir N. Ustrialovo sąlyčio taškų (sic!). Pirmiausia – dėl požiūrio į LDK unijas su Lenkija: abu rusų istorikai tai laikė istorine klaida, *abiem* unijinėm valstybėm atnešusia pražūtingas pasekmes (ten pat). Šiaip ar taip, K. Błachowskos žodžiais tariant, nors nuo XIX a. šeštojo dešimtmečio Rusijos istoriografijoje egzistavo „dvi interpretacinės srovės – „oficialioji“, dualistinė, Ustrialovo koncepcija, ir neoficiali, Solovjovo“, Rusijos istorikai nuolat diskutavo, kokį vaidmenį Rusijos istorijoje užėmė LDK (p. 209). Šias diskusijas knygos autorė pertiekia vaizdžiai ir su jai būdinga energija. Ypač, kai jos susiję su S. Solovjovo vardu. Kita vertus, vargu ar kitaip galima rašyti apie šį „minties gigantą“. Apskritai lenkų istorikėms pateikta rusų istoriko pažiūrų panorama – koncentruota, išgryninta, taigi ir įsimintina.

To anaip tol negalima pasakyti apie paskutinio rusiškos LDK istoriografijos „atstovo“ – Michailo Kojalovičiaus pristatymą. Tai ne tik viena trumpiausių, bet ir blankiausių K. Błachowskos knygos dalių. Galbūt tai lėmė nesąmoninga nuostata prieš vadinamuosius posukiliminio laikotarpio Rusijos istorikus. Nes S. Solovjovo ir net M. Smirnovο fone jų darbai atrodo ne tik kad politizuoti, bet net agresyvūs. Maža to, turi stiprų emocinį užtaisą – tokį stiprų, kad negali palikti abejingo net ir šių dienų tyrėjo. Ir šią situaciją matome K. Błachowskos knygoje. Nors istorikė teisingai įvardija M. Kojalovičiaus koncepciją kaip N. Ustrialovo ir S. Solovjovo darbų sintezę (p. 220), nors įspūdingas ir pasiūlytas šios sampratos įvardas – „lenkų išdavystė prieš Slavų pasaulį“ (orig.: „polska zdrada Słowiańszczyzny“, p. 221), vis dėlto vargu ar šiam istorikui buvo svarbu tik Rusijos ir Lenkijos santykiai. M. Kojalovičiaus dėmesio centre buvo „Lietuvos Rusia“, t. y. tuometis Šiaurės Vakarų kraštas, į kurio likimą žvelgė ir per Lietuvos ir Lenkijos, ir per Rusijos ir Lenkijos santykius. Kitaip tariant, M. Kojalovičiui pirmiausia rūpėjo „Lietuvos deformacija“, dėl kurios kaltino Lenkiją (p. 223). Manau, kad šie momentai būtų labiau išgryninti, jeigu autorė būtų pasigilinusi į M. Kojalovičiaus biografiją. Šis istorikas buvo ne tik Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos profesorius, bet ir asmuo, glau-

džiai susijęs su Lietuva – prieš įstudamas į akademiją Sankt Peterburge, Vilniuje baigė Lietuvos stačiatikių dvasinę seminariją, iki pat mirties 1891 m. palaikė ryšius su šio miesto mokslo elitu, buvo Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narys, bendradarbiavo su Vilniaus archeografijos komisija. Galbūt šie faktai ir paaiškintų knygos autorei, kodėl į Rusijos ir buvusios Abiejų Tautų Respublikos istorinių ryšių klausimą šis profesorius „taip labai įsitraukė“ (p. 219).

Apskritai neatidus žvilgsnis į asmenines istorikų biografijas – vienas didžiausių knygos trūkumų. Šiokia tokia išimtis – tik poskyris, skirtas Waclawui Aleksanderiui Maciejowskiui, kuris knygoje reprezentuoja istorijos mokslą Lenkijos Karalystėje (poskyris „Polska wersja oficjalnej wykładni rosyjskiej: Waclaw Aleksander Maciejowski“, p. 164–173). Tokį netradicinį dėmesį biografijai galima aiškinti tik knygos autorės noru išsiaiškinti, kodėl šis metodologiškai puikiai pasirengęs lenkų istorikas (W. A. Maciejowski baigė Berlyno universitetą, buvo Friedricho Carlo von Savigny mokinys, abiejų teisių doktoratą apgynė Getingeno universitete) taip lengvai prisitaikė prie politinės konjunkcijos, „visiškai pateisino Rusijos vyriausybės lūkesčius“, o „savo istoriko plunksną atidavė Rusijos tarnystei“ (p. 172, 173). Šios „tarnystės“ kontekste autorė analizuoja ir „lituanistinę“ W. A. Maciejowskio monografiją „Pierwotne dzieje Polski i Litwy zewnętrzne i wewnętrzne, z uwagą na óściennie kraje, a mianowicie na Ruś, Węgry, Czechy i Niemcy“ (Warszawa, 1846), kurioje mato ne tik iš T. Narbuto, Joachimo Lelewelio ir Juozapo Jaroševičiaus darbų pasiskolintą faktų samplaiką, bet ir akivaizdų N. Ustrialovo modelio „taikymą“: W. A. Maciejowski ne tik įrodinėjo lietuvių artumą slavų kraštams, bet ir perėmė oficialiosios Rusijos istoriografijos tezę apie tuometės Rusijos dualizmą. „Taigi Maciejowski, – rašo K. Błachowska, – parodė, kad nuo XIV a. rusiškos žemės įėjo į trijų valstybių teritoriją ir kad priklausymas Lietuvai ir Lenkijai reiškė jų pavergimą, o priklausymas Maskvai – suverenumą“ (p. 167). W. A. Maciejowskio (beje, ir šis istorikas buvo Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narys) sukurtas portretas knygoje piešiamas gana įtaigiai, tačiau daugiausia tik „tarnystės Rusijai“ kontekste. Todėl neatsakytų klausimų vis dar lieka.

Daug sėkmingiau K. Błachowskai pavyko įveikti XIX a. antrosios pusės lenkų istoriografijos aukštumas – tiek aptarti išskirtinį Lvovo istoriko Karolio Szajnocho „atvejį“, tiek pristatyti keturis garsiosios Krokuvos mokyklos atstovus: Józefą Szujką, Michałą Bobrzyńską, Stanisławą Smolką ir Anatolį Lewickį. Įdomi ir istorikės pateikta pirminė įžvalga apie kontekstą, lėmusį idėines šių istorikų skirtybes: K. Szajnocho pažiūras veikė 1848–1849 m. Tautų Pavasaris, o Krokuvos istorikų reminiscencijoms impulsą davė pralaimėtas 1863–1864 m. sukilimas. Šiaip ar taip, monografijos skyrius „Polska – Ruś – Wielkie Księstwo Litewskie. Idee i mity polskiej historiografii“ (p. 242–333) – vienas nuosekliausių. Ir tam taip pat buvo puikus pagrindas – visi penki minėtieji lenkų istorikai į istoriografiją pateko pirmiausia dėl savo minčių apie Krėvoje

sudarytą Lenkijos ir Lietuvos uniją, kitaip tariant, kaip vadinamosios unijinės tematikos atstovai. Žinoma, išskirtinį dėmesį K. Błachowska skiria šios problematikos pradininkui K. Szajnochai ir jo kultiniam – tiek mokslinė, tiek literatūrinė, tiek emocinio paveikumo prasme – veikalui „Jadwiga i Jagiełło. 1374–1413. Opowiadanie historyczne“ (t. 1–3, Lwów, 1855–1856) (poskyris „Litwa i Ruś Czerwona w historiografii polskiej po Wiośnie Ludów – narodziny tzw. Idei jagiellonskiej: Karol Szajnocha“, p. 242–257). Istorikė išsamiai aptaria K. Szajnochos pateiktą to meto lenkų istoriografijai naują civilizacinės misijos koncepciją, kurios esmę sudarė nuostata apie Krėvoje padarytą „Lenkijos auką“ – aukštesnės civilizacijos tauta į savo glėbį priėmė „barbariškus ir jau kiek rytų kultūros paveiktus lietuvius“ (p. 254). Su tokia pat įtaiga K. Błachowska aprašo ir šios minties plėtotę pirmojo Lenkijos istorijos dėstytojo Jogailos universitete J. Szujksio darbuose (poskyris „Koniec „apologii naszego historycznego społeczeństwa“ – unie polsko-litewskie w epoce koryfeusza tzw. Szkoły krakowskiej: Józef Szujski“, p. 257–274). Pasak tyrėjos, šio istoriko pozicija buvusi dar griežtesnė – Lenkija dėl unijos su civilizacine prasme silpnesne Lietuva nukrypo nuo vakarietiško vystymosi kelio ir galop sumokėjo už tai savo valstybingumu: „Auka, padėta prie civilizacinės lenkų visuomenės aukuro, buvo Lenkijos valstybė“ (p. 271).

Šiaip ar taip, „unijiniu“ klausimu pasisakė ir jaunesnysis J. Szujksio kolega, „romantinių mitų griovėjas“ ir Augusto Comte pažįturį propaguotojas M. Bobrzyńskis, teigęs, kad žvelgiant iš amžių perspektyvos, unija buvo naudinga tik Lietuvai (poskyris „Państwo najwyższym związkiem politycznym“ – spójzzenie na unie młodszego pokolenia historyków tzw. Szkoły krakowskiej: Michał Bobrzyński“, p. 274–290). Kita vertus, M. Bobrzyńskiui imponavo civilizacinis Lenkijos vaidmuo – Lietuva ne tik išlaikė savo savarankiškumą, bet ir buvo atitolinta nuo Rytų ir priartinta prie Vakarų pasaulio. Pasak K. Błachowskos, „istorikas nupiešė vos ne apologinį Lenkijos kaip Lietuvos gynėjos prieš išorės priešus ir jos mentoriaus naujoje civilizacinėje erdvėje vaizdą“ (p. 288). Pirmtakų mintis toliau vystė J. Szujksio įpėdinis Krokuvos universitete S. Smolka (poskyris „Rozwiane widmo azjatyckiej despotii – spojzzenie na unie młodszego pokolenia historyków tzw. Szkoły krakowskiej: Stanisław Smolka“, p. 290–316). K. Błachowska išsamiai pristato ir šio istoriko monografiją „Rok 1386: w pięciowiekową rocznicę“ (Kraków, 1886). Tyrėjai akivaizdžiai imponuoja originali (tai K. Błachowskos epitetas) S. Smolkos koncepcija, kurios esmę sudaro teiginys apie unijos reikšmę ne tik Lietuvos, Lenkijos, Rusijos, bet ir visos Vidurio ir Rytų Europos istorijai: „Dėl Krėvos unijos rytinė Europos (Vakarų) civilizacijos riba galop nusistovėjo Lietuvos valstybės rytuose. Toliau jau buvo Azijos civilizacija“ (p. 316). S. Smolkos mintis tęsė ir Lvovo universiteto auklėtinis (nuo 1883 m. gyveno Krokuvoje) K. Antonas Lewickis, savo monografijoje „Powstanie Świdrygiełły: ustęp z dziejów unii Litwy z Koroną“ (Kraków, 1892) Krėvos uniją įvardijęs kaip netikėtą ir radikalų veiksma, sudavusį smūgį pagonybei, įtraukusį Lietuvą į

Vakarų pasaulį ir net išgelbėjusį Europą – atitolinusį Azijos ribas (poskyris „Siła idei, bezsilność miecza – dopełnienie apologetycznej wizji unii: Anatol Lewicki“, p. 317–333).

Šias svarbiausias Lvovo ir Krokuvos istorikų tezes, ryškiai balansuojančias tarp apologijos ir kraštutinio kritiškumo, taip smulkiai suminėju ne be priežasties. Tai viena solidžiausių ir itin sėkmingai sukonstruotų K. Błachowskos monografijos dalių. Žinoma, minėtų istorikų teiginiai – jokia historiografinė naujiena, jų darbai plačiai aptariamai ir šiaudien, taip pat Lietuvos tyrėjų darbuose⁴. Tačiau K. Błachowska, pasitelkusi autentišką ir labai pagavų šių istorikų žodį, tarsi iš naujo ir su visa jėga pažadino vadinamąją unijinę polemiką, kurios tikslas buvo „apmąstyti“ istoriją ir projektuoti vis dar nelaisvos valstybės ateitį. Lietuvos (LDK) veiksnys tame dispute buvo labai svarbus.

Septintasis monografijos skyrius „Historiografia regionów w czasach Aleksandra II. Wielkie Księstwo Litewskie – państwowa kontynuacja Księstwa Połockiego“ (p. 224–241) taip pat turi savo ašį – tik šį kartą ne tik konkretų istorinį faktą, bet ir konkrečią istorinę-geografinę erdvę. Tai Polocko kunigaikštystė. Bet šiuo atveju ne tiek svarbus pats XIX a. antrosios pusės istorikų mokslinis disputas apie šio darinio prigimtį ir svarbą, kiek tai, kad kaip tik „per jį“ knygoje pristatomos baltarusių istoriografijos ištakos, konkrečiai – Mogiliavo gubernijos bajoro ir valdininko Josifo Turčinovičiaus monografija „Обозрение истории Белоруссии с древнейших времен“ (Санкт-Петербург, 1857) (poskyris „Wielkie Księstwo Litewskie państwem białorusko-litewskim – początki historiografii białoruskiej: Osip Turczinowicz“, p. 224–227). J. Turčinovičius – fenomenas, su kurio asmenybe baltarusiai sieja savo istorijos mokslo pradžią. Šis istorikas pirmasis parodė šio regiono senosios istorijos savitumą, taigi ir pagrindė baltarusių teisę į savo istoriją. Didelę įtaką J. Turčinovičiui darė T. Narbutas, tačiau jų požiūriai sutapo anaip tol ne visada. Baltarusių istorikas netilpo ir į oficialiosios istoriografijos rėmus: jam Polocko kunigaikštystė buvo pirmoji baltarusiška valstybė. Visus šiuos J. Turčinovičiaus veikalo bruožus ir net istoriko asmenybės tragizmą K. Błachowska pastebi ir fiksuoja, tačiau savo minčių neišplėtoja, šio istoriko monografijai, kuri ne tokia ir menka – net 313 puslapių, skirdama nederamai mažai dėmesio. Maža to, šiame knygos poskyryje neatsirado vietos *nė vienai* šių dienų baltarusių mokslininkų įžvalgai. Turint omenyje K. Błachowskos tikslą apžvelgti *visų penkių* šio regiono tautų XIX a. istoriografiją, vargu ar toks atsainumas pateisinamas.

Keistokai atrodo ir greta J. Turčinovičiui skirto teksto įdėtas paragrafas apie žymiojo slavianofilo, Maskvos universiteto istorijos profesoriaus Ivano Beliajevo darbus (poskyris „Wielkie Księstwo Litewskie państwem połocko-litewskim – ujęcie słowianofilskie: Iwan Bielajew“, p. 227–241). Žinoma, šio istoriko požiūris į Polocko kunigaikštystę labai tinka kaip „fonas Turčinovičiui“. Juolab kad istorikų įžvalgos apie šio politinio darinio

⁴ Žr. M. Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija (XIV a. – XIX a. pr.)*, Vilnius, 1999, p. 44–47.

reikšmę regiono ir net visos Rusijos istorijai (tai jau tik I. Beliajevo nuomonė) skyrėsi iš esmės. Tačiau pasigedau akcento, kad „per Polocko Kunigaikštystę“ I. Beliajevas pirmiausia rašė naują vadinamojo Šiaurės Vakarų krašto istoriją. Juolab tą istoriją rašė sudėtingomis politinėmis aplinkybėmis, todėl joje tokios ryškios posukiliminės, antilenkiškos ir antiunijinės nuotaikos. Tai rodo ir I. Bialejevo knygų pavadinimai: „Очерк истории Северо-западного края России“ (Вильна, 1867), „История Полоцка или Северо-западной края Руси од древнейших времен до Любленской унии“ (Москва, 1872). Reikšmingas ir tas dalykas, kad pirmoji istoriko knyga buvo išleista Vilniaus švietimo apygardos lėšomis ir Ivanui Kornilovui remiant. Niuansas labai svarbus, suponuojantis, kad šis paragrafas būtų puikiai papildęs šeštąjį monografijos skyrių „Wielkie Księstwo Litewskie w historiografii rosyjskiej czasów Aleksandra II – ujęcie nieoficjalne i oficjalne“ (p. 189–223). O baltarusiškos istoriografijos aptartį galėjo praturtinti kad ir Piotruvi Bezsonovui skirtas paragrafas – nors ir „ne visai istorikui“, bet posukiliminei baltarusių savimonei padariusiam ne menkesnę įtaką už J. Turčinovičių.

Baltarusiškos istoriografijos fone, kuriai atstovauja tik vienas (sic!) istorikas, daug solidžiau atrodo ukrainiečių istorijos mokslui skirta knygos dalis (žr. „Z perspektywy Kijowa i Lwowa – dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego w interpretacji historyków ukraińskich“, p. 334–348). K. Błachowska ne tik aptaria žymiausius XIX a. šio krašto tyrėjus, bet ir naudoja šių dienų Ukrainos istorikų darbus. Gal tik pasigedau platesnės net penkių laidų sulaukusios ukrainiečių istoriografijos patriarcho Dmitrijaus Bantyš-Kamenskio sintezės „История Малой России, со времен присоединения оной к России“ (t. 1–4, pirma laida: Maskva, 1822; antra laida: ten pat, 1830; trečia laida: ten pat, 1842; ketvirta laida: ten pat, 1903; penkta laida (ankstesnės laidos perspaudas): Kijevas, 1993) aptarties. Labai daug dėmesio skirdama šio krašto istoriografijai po vadinamojo Tautų Pavasario, D. Bantyš-Kamenskį paliko nuošalėje, konstatavusi, kad jo koncepcija atitiko oficialią Rusijos istoriografijos poziciją, t. y. kad Ukraina, nors ir turėdama savitumą, buvo integrali Rusijos dalis (p. 336). Tačiau apie ukrainiečių nacionalizmo patriarchą, „savo tėvo dvarininko baudžiauninką“ Nikolajų Kostomarovą, o juolab Kijevo istorijos mokyklos kūrėją Vladimirą Antonovičių lenkų istorikė rašo daug ir įtaigiai. Žinoma, nepamesdama ir svarbiausios savo monografijos gijos – LDK istorijos. V. Antanovičiui, kuris mėgino ieškoti „šio giganto efemerškumo priežasčių“ (p. 341), skirti puslapiai – ypač solidūs ir labai tinka monografijos pabaigai. Tačiau ir šiai K. Błachowskos knygos daliai būtų galima pareikšti priekaištų: nors autorė konstatuoja, kad ukrainiečių istoriografija, rutuliodamasi tokių dviejų skirtingų valstybių teritorijoje, ir pati vystėsi skirtingomis kryptimis (p. 335), šiame skyriuje pristatoma tik viena jos šaka. Kaip minėta, knygoje išsamiai aptariami Lvovo istoriko K. Šajnochos, taip pat su šio miesto kultūrine aplinka susijusio A. Levickio darbai, tačiau jie priskiriami išimtinai lenkų istoriografijai, juos susiejant – panašiai kaip ir „J. Turčinovičiaus ir I. Beliajevo atveju“ – bendra tyrimų tematika.

Kitaip tariant, K. Błachowskos pateikta knygos struktūra – šis mokslo darbo stuburas – kelia ir abejonių. Žinoma, autorė išklėle sau labai sunkų uždavinį: ne tik pristatyti šiame regione XIX a. rašiusių istorikų požiūrį į LDK istoriją, bet ir priskirti tuos istorikus vienai iš penkių nacionalinių istoriografijų, ką iškalbingai rodo knygos viršelis, kuriame „plevėsuoja“ penkios nacionalinės vėliavos. Toks uždavinys nėra toks sunkus, jeigu istorikas gyveno antroje XIX a. pusėje arba bent jau po Tautų Pavasario. Problemos prasideda, jeigu istorikas savo tyrimus apibendrina XIX a. pradžioje ir pirmoje šio amžiaus pusėje. Akivaizdu, kad su šiais sunkumais susidūrė ir knygos autorė. Ir ne tik pristatydama ukrainiečių istorijos mokyklą. Kaip visada daugiausia keblumų kyla dėl Vilniaus arealo, dėl vadinamosios Vilniaus intelektualinės tradicijos. Mechaninė atskirtis ar priskirtis čia visada veda į dar didesnę painiavą. Nors tokiems XIX a. istorijos mokslo grandams kaip T. Narbutas ir J. Lelewelis K. Błachowska savo knygoje skyrė ne po paragrafą, bet po skyrių (sic!) – bent jau man iš pradžių tai suponavo netiesioginę užuominą į platesnį požiūrį – pirmąjį istoriką knygos autorė vienareikšmiškai vadina tik „lietuvių tyrėju“ (orig.: „litewski badacz“), „lietuvių istoriku“ (orig.: „historyk litewski“), o antrąjį – tik „lenkų istoriku“ (orig.: „historyk polski“) (visame tekste). Pasak K. Błachowskos, Imperatoriškasis Vilniaus universitetas ir jo intelektualinė tradicija buvo ta vieta, kurioje išaugo dvi modernios istoriografijos – lietuviška ir lenkiška – ir kuri mums padovanojo du „abiejų istoriografijų korifėjus“ (orig.: „koryfeuszy obu historiografi“), t. y. T. Narbutą ir J. Lelewelį (p. 130). Taigi autorės pozicija daugiau negu aiški. Kaip ir dėl trečiojo šio arealo „intelektinio produkto“ – J. I. Kraševskio, kuris vienareikšmiškai priskiriamas tik prie lenkų istorikų ir aptiriamas viename skyriuje su W. A. Maciejowskiu (žr. skyrių „Między modelem Ustriałowa a historiografią Herdera – refleksja nad przeszłością Litwy polskich historyków w kraju“, p. 164–186). Kitaip tariant, knygos viršelyje pavaizduotą lietuvišką trispalvę neša vienas T. Narbutas. Žinoma, tai šio toks netikėtumas – turiu omenyje aplinkybę, kad knygoje nėra „įprastų“ (ne tik lietuvių, bet ir lenkų tyrėjų darbuose) XIX a. lietuvių istoriografijos atstovų – Dionizo Poškos, Simono Daukanto ir Motiejaus Valančiaus. Ypač S. Daukanto, kurio Lietuvos istorijos sintezei K. Błachowskos monografijoje skiriama vos keletas sakinių (p. 34, 35, 114). Tikriausiai kaltas buvo kalbos barjeras. Kita vertus, S. Daukanto „nebuvimas knygoje“ ir pateisinamas – K. Błachowskai rūpėjo tik tos istorikų refleksijos, kurios darė didžiausią įtaką jų *amžininkams*. Bet kokių atveju kiek netikėta dar ir tai, kad „atiduodama“ T. Narbutą lietuvių istoriografijai K. Błachowska nesureikšmina fakto, jog veikalas „Dzieje narodu litewskiego“ buvo parašytas ne lietuvių kalba. Kitaip tariant, kalbos kriterijus knygos autorei akivaizdžiai antraeilis dalykas.

Šiaip ar taip, toks T. Narbuto ir jo devyniatomio kūrinio sureikšminimas – ilgai lauktas istoriografinis įvykis (skyrius „Wolny lud na pograniczu światów – dzieje Litwy i Wielkiego Księstwa Litewskiego w ujęciu Teodora Narbutta“, p. 90–115). Nors šiam

istorikui skirto teksto pradžioje K. Błachowska dar tradiciškai atkartoja senus pozityvistinės lenkų istoriografijos mestus priekaištus, tačiau aiškiai įvardija ir svarbiausią tokios ir šiandien tebeegzistuojančios „lenkų mokslo pasaulio“ nuostatos ištaką, t. y. J. I. Kraševskį (p. 90). K. Błachowska savo pačios požiūrį į T. Narbuto veikalą (visame tekste šį darbą autorė vadina Lietuvos istorijos sinteze) nusako labai aiškiai ir jau įvadinėje monografijos dalyje: „Teodoras Narbutas, rašydamas lenkiškai ir remdamasis Abiejų Tautų Respublikos tradicija, pateikė pirmą spauldoje paskelbtą koncepciją, kuri siūlė Lietuvos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos interpretaciją iš lietuvių pozicijų [orig.: „z litewskiego punktu widzenia“. – R. G.]“ (p. 12). Antroji K. Błachowskos tezė taip pat griežta: „Skaitant Narbuto veikalą beveik po 170 metų nuo jo išspausdinimo, taip pat palyginus jį su kitomis „nacionalinėmis“ (valstybinėmis) istorijos sintezėmis, kurios pripažįstamos kaip mokslinės, peršasi mintis, kad Narbuto pasiūlyta Lietuvos istorijos interpretacija – nes, priešingai nei teigė Kraševskis, autorius savo veikale ją pateikė, – buvo atmesta, o tiksliau, ignoruota dėl priežasčių, kurias galėtume įvardyti kaip nemokslines“ [orig.: „z powodów, które moglibyśmy nazwać pozanaukowymi“. – R. G.]“ (p. 90–91).

Todėl K. Błachowska ne tik labai detalai aptaria T. Narbuto Lietuvos istorijos viziją, kurios esmę sudarė teiginys, „kad Lietuva ir Rusia, būdamos savarankiškais istorijos veikėjais, kartu buvo ir skirtingi to paties geopolitinio regiono poliai, dėl ko jų likimai buvo susiję – vieno sustiprėjimas reiškė kito silpnębę, ir atvirkščiai [garsioji T. Narbuto „svarstyklių“ teorija. – R. G.]“ (p. 94); ne tik apčiuopia pamatinę T. Narbuto mintį apie Lietuvos geopolitinės padėties išskirtinumą – „dviejų krikščioniškų civilizacijų apsuptyje ir glaudžiais ryšiais su jomis abiem“ (p. 110); ne tik išgrynina T. Narbuto terminus „Lietuva“, „Lietuvos Rusia“ ir „Rusia“ (p. 94), bet ir konstatuoja, kad „rusų istorikų ir lietuvių istoriko požiūris į tą regioną skiriasi fundamentaliai [orig.: „różnią się w sposób fundamentalny“ – R. G.]“ (ten pat). Kitaip tariant, kad T. Narbutas „nepriėmė Ustrialovo suformuoto tvirtinimo apie vakarų rusišką Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pobūdį, nuosekliai traktuodamas ją kaip lietuvių valstybę ir aprašydamas jos istoriją iš lietuviškos perspektyvos“ (p. 104). Maža to, ir Krėvos uniją šis istorikas laikė Lietuvos valstybės interesų padiktuotu veiksmu (orig.: „było działaniem zgodnym z litewską racją stanu“) (p. 99).

Pagirtinas ir K. Błachowskos noras išryškinti T. Narbuto sintezės likimo tragizmą: veikalas ne tik prieštaravo oficialiai LDK istorijos interpretacijai (T. Narbuto ir N. Ustrialovo darbai buvo išleisti beveik vienu ir tuo pačiu metu), bet ir tradicinei lenkų istorikų traktuotei, kuriai nepatiko šio istoriko separatizmas: „Dėl ko Narbuto koncepcija abiejų srovių buvo kritikuojama arba tiesiog ignoruojama“ (p. 115). Kitaip tariant, K. Błachowska patikslino, ką turėjo omenyje jau anksčiau rašydama, kad T. Narbuto veikalo likimą lėmė anaipol ne mokslinės priežastys. Ne visai tiksliai autorė tik dėl XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių istoriografijos požiūrio į T. Narbuto pateiktą Lietuvos

istorijos traktuotė: ši nuomonė nebuvo tokia vienareikšmiškai „bloga“, net atvirksčiai, ypač aušrininkų tekstuose (ten pat). Įdomi ir šios autorės versija apie Rusijos liaudies švietimo ministro S. Uvarovo palankumą T. Narbutui bendrame šio krašto „nulenkimo“ procese – turimas omenyje ministro tarpininkavimas įteikiant „alternatyvaus“ lenkų istoriografijai istoriko veikalą „Dzieje narodu litewskiego“ imperatoriui Mikalojui I (norėtusi tik patikslinti, kad įteikti buvo pirmi šeši šio darbo tomai). Kita vertus, ši įteikimo istorija buvo labai komplikauta ir užsitęsė net ketverius metus. Klysta istorikė ir dėl T. Narbutui imperatoriaus įteiktos dovanos – istorikas tą kartą buvo pagerbtas ne Šv. Onos ir Šv. Vladimiro ordinais, bet gavo brilantinį žiedą (p. 114)⁵.

Šiaip ar taip, K. Błachowskai T. Narbuto sintezė imponuoja. Autorė akivaizdžiai mėgaujasi istoriko išvalgomis, o jo pateiktą Lietuvos istorijos koncepciją vadina „originalia“ (p. 110). Tokio išskirtinio autorės dėmesio pelnė tik J. Lelewelio pateikta Lietuvos ir Rusijos istorijos vizija per vadinamąją slavų ir baltų civilizacinę erdvę (skyrius „Słowiańsko-bałtycki krąg cywilizacyjny – Joachima Lelewela koncepcija dziejów Polski, Litwy i Rusi“, p. 116–163). Tačiau, kad ir kaip išsamiai ji būtų pristatyta, tai jokia istoriografinė naujiena. „Narbuto atveju“ – naujiena, ypač turint omenyje kiek anksčiau pasirodžiusią Małgorzatos Litwinowicz-Droździał monografiją⁶. Net ir J. I. Kraševskiui skirta monografijos dalis – tarsi skyriaus apie T. Narbutą tęsinys, nes iš esmės parentas šių dviejų istorikų polemika. K. Błachowska ir čia akivaizdžiai T. Narbuto pusėje (poskyris „Historia przez przyzmat historiozofii – dzieje Litwinów oczami Józefa Ignacego Kraszewskiego“, p. 173–186). Ne, kaip kad įprasta, T. Narbutą, bet J. I. Kraševskį (sic!) kaltina Lietuvos istorijos klastojimu: „ją falsifikavo, įrodinėdamas, kad po 1387 metų lietuvių tauta negalėjo būti nei suvereni, nei ne suvereni, nes priėmusi krikštą ta tauta mirė, jos istorija b a i g e s i“ (p. 184). Šiuo atžvilgiu K. Błachowskos darbas akivaizdžiai disonuoja ne tik su minėtosios M. Litwinowicz-Droździał (T. Narbuto ir J. I. Kraševskio atvejais), bet iš dalies ir su Inesos Szulskos (J. I. Kraševskio atvejis) mintimis (pastarajai tyrėjai K. Błachowskos monografija nėra žinoma)⁷.

Tokios būtų refleksijos apie šį įsimenantį, giliomis išvalgomis ir, žinoma, plačia šaltinių baze parentą darbą. Nors autorė apgailestauja, kad dėl tyrimo objekto specifikos buvo panaudoti tik spausdinti šaltiniai, pastarųjų kiekis, kaip ir tiriamosios mokslo

⁵ Plačiau apie tai žr. R. Griškaitė, Leidėjai ir skaitytojai, T. Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 4, Vilnius, 1997, p. 17–24.

⁶ M. Litwinowicz-Droździał, *O starożytnościach litewskich: mitologizacja historii w XIX-wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego (Biblioteka Literatury Pogranicza, t. 17)*, Kraków, 2008. Taip pat žr. recenziją minėtai knygai: R. Griškaitė, Lietuviškoji kvadrada, arba Apie mūsų XIX amžiaus mitografus, *Darbai ir dienos*, t. 55, 2011, p. 235–255.

⁷ I. Szulska, Satnowisko Józefa Ignacego Kraszewskiego wobec historii Litwy, *Litwa Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Warszawa, 2011, s. 83–90.

literatūros, daugiau nei įspūdingas. Akivaizdi ir autorės pagarba šiam monografijos pamatui. Tai rodo ir retai kada kituose darbuose sutinkamas šaltinių grupavimas į „pagrindinius“ (p. 360–361) ir „papildomus“ (p. 361–369), taip pat kaip ir išskirta Lietuvos ir LDK istorijos šaltinių (publikuotų iki XIX a. pabaigos) grupė (p. 369–371). Visa tai dar sustiprina monografijos solidumą. Pareikštos pastabos dėl knygos struktūros ir jos netolygumų – taip pat tik pasvarstymui. Akivaizdu, kad autorė tokią knygos sandarą pasirinko po ilgų apmąstymų ir diskusijų su kolegomis, o netolygumus dažnai lėmė patys šaltiniai. Kita vertus, kai kurie knygos trūkumai galėtų būti pašalinti – turiu omenyje antrą šios knygos laidą – pasikonsultavus su kitų keturių nacionalinių istoriografijų tyrėjais. Akivaizdu, kad ne visi pastarųjų metų tyrimai knygos autorei buvo žinomi. Kita vertus, toks darbas sunkiai įveikiamas vieno mokslininko jėgomis.

Ketvirtajame knygos viršelyje išspausdintoje knygos anotacijoje K. Błachowska dar kartą akcentuoja XVIII a. pabaigos – XIX a. istorikų svarbą apmąstant šio regiono – buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – praeitį. Visuomenė iš istorikų tikėjosi gauti atsakymus į fundamentalius klausimus apie savo istorinę tradiciją ir teisę gyventi toje žemėje. Todėl K. Błachowska sako, kad jos knyga – apie istorinę atmintį, tiksliau – net kelias atmintis, išaugusias ant vienos jau neegzistuojančios valstybės pagrindo. Bet, mano manymu, tai ir knyga apie istoriko profesiją – ne tik jos ištakas, bet ir jos svarbą bei atsakomybę. Knyga, kelianti šioje srityje dirbusių ir dabar tebedirbančių žmonių bendrystės jausmą ir net profesinį patriotizmą.

Reda Griškaitė